

De verborgen gedaanten van het nationalisme

Een poging tot begripsafbakening

Ludo Dierickx

Centrum voor de studie van het nationalisme

Nationalisme kent veel vermommingen. Ook in onschuldig ogende dispu- ten

- de geldstromen-discussie in het federale België bijvoorbeeld - ligt altijd de kiem verborgen van een conflict waarin de ene bevolkingsgroep tegen de andere wordt opgezet en dat in bepaalde omstandigheden monsterachtige proporties kan aannemen.

Geregeld wordt opgeroepen om te ageren en te betogen tegen fascisme en racisme. Betogen tegen nationalisme doen we niet of nauwelijks. Nationalisme wordt met omzichtigheid behandeld. Toch bestaat er geen fascisme dat niet stoelt op (volks)nationalisme, en geen nationalisme dat niet in het verlengde ligt van racisme; ook het nationalisme spreekt zich uit over medemensen op basis van eigenschappen en kenmerken die niets te maken hebben met daden of meningen.

In tegenstelling tot in Nederland vormden racisme en fascisme in Vlaanderen zelden het voorwerp van kritische theorieën. Nationalisme bleef helemaal gespaard. Men was ervoor of ertegen en dat volstond. Voor Herman Lauwers van de Volksunie, die in de Vlaamse Raad toegaf dat Vlaamse identiteit moeilijk te omschrijven is, is nationalisme een emotie. Voor Wilfried Martens is nationalisme, François Mitterrand citerend, "la guerre". Niemand stelt zich daar vragen bij. Politieke partijen verdedigen het nationalisme, het Vlaamse nationalisme; ze boeken successen, hun eisenprogramma's worden overgenomen door universalistische partijen en door de Vlaamse Regering maar niemand vraagt om precisering, distincties, begripsafbakening. Aan begripsanalyse en theoretisch werk is blijkbaar geen behoef-

te. Geeft men er de voorkeur aan te opereren met vage begrippen, zoals in *Vlaanderen-Europa 2002* (zie Stefaan Slembrouck en Jan Blommaert in *Samenleving en politiek*, jg. 2/1995, nr. 10).

Vreest men demystificatie door kritische analyse?

Nochtans is kritische analyse onontbeerlijk. Er moeten minstens pogingen worden ondernomen om bepaalde begrippen nader te omschrijven.

Het gaat om begrippen die in het politieke debat en de frontvormingen een rol spelen. Het debat over de inhoud van die begrippen is in elk geval nuttig. Mogen bij de structurering en indeling van landen en steden nationalistische en etnische begrippen worden gehanteerd? Wanneer wel, wanneer niet? Wat houden deze begrippen in? Is er behoefte aan een politiek begrippenarsenaal bruikbaar voor multiculturele landen als Zwitserland, Zuid-Afrika, Brazilië en voor steden als Jeruzalem, Brussel, Antwerpen en zovele andere, of ligt de oplossing in de begrippen die worden aangewend in Sarajevo en Mostar?

Veelkoppig monster?

In 1964 schreef Eugen Lemberg dat er in verband met het nationalisme zeer veel historisch feitenmateriaal verzameld was, maar dat er geen theorie was uitgewerkt [1]. Is daarin sindsdien verandering gekomen?

Wie op zoek gaat naar een theorie, stelt zich vragen over de soorten nationalisme, de ontwikkelingsstadia, de gradaties, de interne en externe dialectiek, de kracht en het succes, de bevordering, bestrijding en kanalisering van het nationalisme [2]. Om het verschijnsel intellectueel te beheersen en om misverstanden te vermijden, moet men in elk geval proberen het begrip nationalisme te vatten in een thesis-definitie. Bestaat er een hanteerbare definitie? En indien niet: kennen wij tenminste de belangrijkste meningsverschillen ter zake?

Sommigen menen dat het onbegonnen werk is nationalisme als begrip proberen te omlijnen. Zo schrijft L.H.M. Wessels onder meer: "Het nationalisme is een veelkoppig - of, zo men wil, kameleontisch - verschijnsel dat zich, misschien juist omdat het ideologisch gezien van zichzelf betrekkelijk weinig substantie bezit en zelfs ronduit als "enigszins schraal" kan worden beoordeeld (...), gemakkelijk verbindt met zowel behoudzuchtige als op verandering beluste krachten" [3]. Rudolf Boehm formuleert het als volgt: "Ondertussen merkt men al niet meer hoe verschrikkelijk ruim en vaag dat begrip van nationalisme moet zijn, wil je al die verschillende verschijnselen onder dat ene begrip onderbrengen... Natuurlijk kun je al die uiteenlopende verschijnselen onder één noemer samenbrengen: nationalisme. Je moet dan wel een voldoende ruime definitie hanteren, met het gevaar dat je bepaling zo ruim uitvalt dat er plots andere verschijnselen blijken bij te horen, zoals godsdienst, bankwezen, tandheelkunde. De vraag is dan hoe interessant dat nog zou zijn... Men moet zich hoeden voor de intellectuele valstrik alles of niets te bevestigen dan wel te ontkennen al naar gelang men zijn begrippen ruimer of enger definieert, afhankelijk van wat toevallig in zijn kraam past" [4]. In zijn pas verschenen, rijk gedocumenteerd werk *Het Klauwen van de Leeuw* [5] verdedigt Marc Reynebeau dezelfde thesis: "Nationalisme is een uitermate complex en vooral vormloos begrip, waarvan de studie zowel de dieptepsychologie als de geopolitiek kan omvatten. Het is kneedbaar in alle richtingen; elke auteur kan het definiëren volgens het perspectief van waaruit hij het wil behandelen" (blz. 14).

Als nationalisme een kameleontisch en een intellectueel ongrijpbaar verschijnsel is, dan rijst de vraag hoe men ermee kan omgaan op het niveau van de sociale en politieke wetenschappen en van de politiek zelf. Wetenschap en politiek mogen niet machteloos staan tegenover dit ongevoen belangrijk verschijnsel. Nationalisme is een belangrijk historisch gegeven. Bovendien duidt niets erop dat het aan het wegblijven is of in onze overbevolkte en kleiner wordende wereld een geringere rol gaat spelen. De grote nationale collectieve egoïsmen zijn bedreigender dan die van individuen en bedrijven en de bloedigste conflicten zijn, vandaag net zoals gisteren, nationalistische conflicten, al dan niet verrijkt met religieuze of andere ingrediënten. De oorlogen die in Europa gevoerd werden sinds de vervanging van de huurlingenlegers door volkslegers, waren alle nationalistische slachtpartijen. Miljoenen moesten doden, vernietigen en sterven voor vaderlanden en natiestaten, zelfs niet in de eerste plaats voor rassen, klassen en goden. Miljoenen stierven niet omdat ze iets gedaan of zelfs gedacht hadden, maar omdat ze tot een herkenbare groep behoorden.

Pogingen tot begripsomschrijving

Wie zoekt naar een afdoende definitie van het fenomeen nationalisme, stuit inderdaad op massa's historische gegevens met betrekking tot nationalisme in allerlei vormen en mengvormen (verbonden met dynastische, ideologische, religieuze, linguïstische elementen), waarin zeer verschillende criteria van samenhang centraal staan, die verschillende stadia doorlopen van "soft" (cf. Frans De Wachter) tot agressief nationalisme, van cultuur- tot staatsnationalisme, van emancipatorisch tot onderdrukkend nationalisme. Toch moet worden nagegaan of in al deze nationalisme bepaalde elementen niet steeds weer voorkomen, of deze elementen het nationalisme onderscheiden van de andere politiek-maatschappelijke verschijnselen en of de kennis van deze elementen ons de mogelijkheid geeft nationalisme, ook in hun embryonaal stadium, te identificeren en in hun ontwikkeling te observeren, en dit voor ze uitbarsten en ongewenste vormen aannemen.

Voor ik een thesis-definitie voorstel die aan deze behoeften beantwoordt, sta ik even stil bij gangbare begripsomschrijvingen die m.i. niét voldoen. Zo is daar de overbekende en steeds weer geciteerde definitie van de auteur van *Nations and nationalism* (Oxford 1983), Ernest Gellner. Volgens hem is nationalisme een idee, een principe: "Nationalism is primarily a political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent.". Er is veel te zeggen voor deze bepaling voorgesteld door Gellner. Het streven naar het laten samenvallen van taalgrenzen, natuurlijke grenzen, historische en religieuze grenzen met staatsgrenzen komt in de nationalisme en hun wordingsgeschiedenis inderdaad zeer vaak voor, maar is dit heel het nationalisme?

Tegenover de definitie-thesis van Gellner plaats ik deze van Ernst B. Haas. Haas legt het accent op de soevereiniteit en het zelfbeschikingsrecht: "A nation is a group of people who wish to practice selfdetermination. Nationalism is the belief held by a group of people that they ought to constitute a nation, or that they already are one" [6]. Het streven naar nationale soevereiniteit en naar het verwerven van het recht als natiestaat soeverein te kunnen beslissen over recht en onrecht en geen wetten en rechters boven de eigen natie te moeten erkennen, behoort zeer vaak tot het nationalistische gedachtengoed, net zoals het streven naar homogeniteit en het laten samenvallen van de grenzen van de taalgroep, de etnie, de religie, de natie met die van de natiestaat. Maar is dit heel het nationalisme?

In de definitie-thesis die ik wil verdedigen worden de idee van de homogeniteit en die van de soevereiniteit niet terzijde geschoven. Ze worden opgenomen in de categorie van objecten (de streefdoelen) van het nationalisme die door hun aard en wezen zelf nationalistisch zijn, dit in tegenstelling tot andere objecten die dit alleen maar zijn door hun voorstellingswijze. Ik preciseer: objecten van nationalisme die door hun aard zelf nationalistisch zijn, zijn o.a. het streven naar homogenisering en onderdrukking/verdriving van minderheden; het streven naar soevereiniteit waardoor willekeurige solidariteitsbanden met andere mensengroepen kunnen worden ver-

broken; het streven naar overheersing, zonder de wil te homogeniseren; het streven naar isolacionisme, disengagement, overbewapening, economisch, monetair en cultureel imperialisme, kolonialisme.

Naast de streefdoelen of objecten die door hun aard en wezen zelf nationalistisch zijn en niet anders dan nationalistisch of racistisch kunnen zijn, zijn er de objectieven die niet nationalistisch te noemen zijn, maar het worden door de manier waarop ze worden voorgesteld. Het reduceren van de werkloosheid kan niet beschouwd worden als een nationalistische eis, maar wordt het wanneer dit doel openlijk wordt nagestreefd ten koste van de werkgelegenheid in andere landen en als wordt gezegd dat men met de werkloosheid elders niets te maken heeft omdat dat de zaak is van elk land [7]. De uitbouw van de sociale zekerheid wordt een nationalistische aanpak als dit streven gepaard gaat met de idee dat elke volksgemeenschap, elke taalgroep, moet instaan voor zijn eigen systeem.

Dat er talloze voorbeelden zijn van nationalistische houdingen en handelingen in vele domeinen, mag ons niet verwonderen. Een nationale economische, monetaire, sociale en ecologische politiek bestaat vaak in het afwentelen van de eigen nationale problemen op andere landen, zoals werkloosheid, muntontwaarding, vervuiling, gevaren (kerncentrales gebouwd vlak bij landsgrenzen). Het spanningsveld tussen universeel en particularistisch in de geschiedenis van de grote 'stelsels' heeft tot complexe mengvormen geleid.

Het is echter niet omdat nationalistische houdingen openlijk en verdekt overal en permanent aanwezig zijn, dat ze niet moeten worden waargenomen, geïdentificeerd en gevolgd in hun evoluties. Als het nationalisme een belangrijk fenomeen is dat kan leiden tot verstrekende, onvruchtbare, weerspannende en uitzichtloze conflicten, dan is het nodig een intellectueel observatieapparaat uit te bouwen dat toelaat het nationalisme niet alleen in zijn extreme vormen waar te nemen, maar ook als het embryonaal aanwezig is, als het kiemt, als het nog "soft" is, als het verdekte vormen aanneemt, als het de onontbeerlijke voorafgaande voorwaarden vervult om onheil aan te richten.

Omvattend genoeg?

De stellingen i.v.m. de congruentie van de volksnatie met de staat (Gellner) en i.v.m. de soevereiniteit van de eigen volksstaat (Haas) zijn zeer belangrijk. Het zijn vaak voorkomende doelstellingen van nationalistische formaties. Het zijn tevens de doelstellingen die het vaakst leiden tot rampen. Hoewel beide ideeën vaak zeer centraal staan in de nationalistische actie, is het m.i. toch verkeerd het nationalisme tot één van beide of tot beide te herleiden. Ik geef aan waarom.

Nationalismen bereiken inderdaad hoogtepunten van intensiteit in hun ontwikkeling, van zodra ze de eis naar congruentie en nationale soevereiniteit stellen. Toch kunnen zich vóór het bereiken van deze hoogtepunten dingen voordoen die eveneens als nationalistisch te bestempelen zijn. En ook na het bereiken van de congruentie en de soevereiniteit kunnen nieuwe nationalistische daden en eisen worden gesteld. Een nationalisme kan in zijn verloop culmineren in een streven naar homogeniteit en naar staatssoevereiniteit, maar dat kan stroomopwaarts worden voorafgegaan en stroomafwaarts worden gevolgd door aspiraties en acties die eveneens als nationalistisch kunnen worden bestempeld.

Nationalistisch getinte formaties kunnen daarnaast tal van eisen stellen die niets te maken hebben met een streven naar cultuurhomogeniteit en staatssoevereiniteit. Denk maar aan het sociaal-economische egoïsme van deelgebieden die zich verzetten tegen de overheveling van rijkdommen naar minder begunstigde gewesten van hetzelfde land: de eisen van de Lega Nord in Italië, van Baden-Württemberg in Duitsland, van Vlaanderen in België, van Slovenië en Kroatië in Joegoslavië. Dergelijke eisen kunnen door politieke formaties gesteld worden zonder of voor dat er sprake is van een streven naar culturele homogenisering en soevereiniteit [8]. Eens de zogenaamde homogeniteit en staatssoevereiniteit bereikt is, kan nog een politiek worden gevoerd die uitgesproken nationalistisch is. Regeringen en partijen kunnen zich als doel stellen mee te werken aan initiatieven ter bevordering van de internationale solidariteit, van vrede en waarachtige bovennationale rechtsorde - ze zijn dus niet veroordeeld om steeds nationalistisch te ageren,

hoewel dit in de aard ligt van de tussenstaatse constellatie. Ze kunnen echter ook het tegenovergestelde doen en hun verworven soevereiniteit (eerbiedig erkend door de andere soevereine staten en hun diplomatieën) gebruiken om deze initiatieven te dwarsbomen, een imperialistische politiek te voeren, zich te isoleren, te desolidariseren, zich tot de tanden te bewapenen, zwakkere landen uit te buiten en hun economieën te onttrekken, nucleaire tests uit te voeren, hun monetaire politiek op te dringen (bv. het 'Deutsche Mark-Nationalismus').

Het streven naar homogenisering en het streven naar soevereiniteit gaan bovendien niet noodzakelijk samen. Nationalisten kunnen streven naar culturele en linguïstische homogeniteit binnen een deelgebied en niet naar soevereiniteit, eventueel wel naar een bepaalde vorm van autonomie. Omgekeerd kan een multiculturele samenleving streven naar staatsvorming en soevereiniteit; een multiculturele of federale staat kan staan op zijn soevereiniteit en een nationalistische en zelfs imperialistische buitenlandse politiek voeren. Ook in multiculturele samenlevingen kan een retoriek van "onvervreemdbare eigenheid" worden opgezet (zoals in Singapore b.v.).

De vraag is dus of in al deze varianten steeds weer dezelfde basiselementen voorkomen, of deze basiselementen onontbeerlijk zijn om nationalisme te laten zijn en of daaruit een thesis-definitie kan worden gedistilleerd die voldoening schenkt en die bruikbaar is, d.w.z. die toelaat nationalisme in al zijn stadia en verschijningsvormen te herkennen, te identificeren en te vergelijken. Kan een thesis-definitie worden ontworpen die evenzeer bruikbaar is bij het bestuderen en vergelijken van staats- en volksnationalisme, agressief en verdedigend, onderdrukkend en bevrijdend, fascistisch en democratisch nationalisme? Velen zijn immers geneigd een fundamenteel verschil te zien tussen deze soorten nationalisme. Zij beweren zelfs dat ze met elkaar niets gemeen hebben. Zij verwerpen de ene soort als nefast en gevaarlijk, terwijl ze de andere als een weldaad beschouwen. Volgens hen is het verschil tussen deze nationalisme zo fundamenteel, dat zij zeker niet door dezelfde omschrijving in woorden kunnen worden gevat. Er moet dus

worden gezocht naar een definitie die de elementen omvat die terug te vinden zijn in al deze soorten en die geen waardeoordeel inhoudt.

Er zijn nationalismen waarvoor begrip kan en moet worden opgebracht. Toch mag nooit uit het oog worden verloren dat nationalismen (o.a. imperialistische) nationalismen uitlokken, dat ze elkaar voeden en versterken. Het probleem is, hoe men zich uit de vicieuze cirkel van elkaar bestrijdende en wettigende nationalismen kan bevrijden.

Uitgangspunten voor een bruikbare definitie

Bij mijn zoektocht naar een bruikbare definitie van het begrip nationalisme ga ik uit van een bepaalde visie op de politieke bedrijvigheid en het politieke leven in zijn geheel, enerzijds, en van een typologie van de politieke bewegingen en formaties, anderzijds.

De politieke bedrijvigheid, in haar elementaire vorm, wordt gezien als een aansporing van acteurs (subjecten) andere acteurs te bewegen: A's sporen B's aan H te doen. Volgens Bertrand de Jouvenel in *De la politique pure* is het dagelijkse leven vol met aansporingen ("les instigations") maar is slechts een gedeelte daarvan gericht op de beïnvloeding van "les affaires publiques". Ik voeg er aan toe dat deze "affaires publiques" betrekking hebben ofwel op het bestuur van de geïnstitutionaliseerde gemeenschap, ofwel op de gemeenschapsvorming zelf. Het gebeurt ook dat gestreefd wordt naar de vorming van een gemeenschap en dat de aansporende acteurs beweren te weten hoe het beleid er moet uitzien en waarvoor de nieuwe gemeenschap moet dienen. Dit is echter niet steeds het geval (cf. Israël, de EU, Vlaanderen).

Het politieke leven bestaat volgens deze visie dan ook uit ontelbare aansporingen (percepties, (naakte) voorstellen, concepties, analyses, projecten, doctrines, programma's, wetsontwerpen, reglementen, wetten waarvan de nakoming wordt afgedwongen door middel van straffen of aange-moedigd door gratificaties) die ertoe strekken B's dingen te doen zien en inzien (bij voorbeeld: dat de economie de geschiedenis drijft en dat de evolutie weinig te maken heeft met cultuur, maar met materie), te doen waarderen, kiezen, verkiezen, geloven en te doen doen. Deze talloze aan-

sporingen botsen, versmelten, winnen aan densiteit en intensiteit, versterken, verzwakken, annuleren elkaar, verzanden.

Welke zijn nu de aansporingen die kunnen worden bestempeld als nationalistisch? Bij het beantwoorden van deze vraag moet de aandacht gaan én naar de subjecten (actieve en passieve acteurs), d.w.z. naar de A's en de B's én naar de objecten of streefdoelen (de H's), met name naar de dingen waartoe wordt aangespoord. In elk nationalistisch aansporingsproces zijn de subjecten, de aanspoorders, als dragers van de boodschap (de actieve acteurs), evenals de bestemmingen van de boodschap (de passieve acteurs) herkenbaar aan uiterlijke kenmerken, meestal onafhankelijk van een wilsbeslissing, (taal, gewesttaal, religieuze en andere gedragingen, klederdracht, eetgewoonten, huidskleur, vermeldingen op identiteitsbewijzen - in Rwanda b.v.). Als dat niet het geval is, kunnen zij op zijn minst als groep geografisch worden gelokaliseerd (ofwel bewonen zij een territorium, ofwel willen zij een territorium verwerven).

We hebben dus steeds te maken met een beperkte groep aardbewoners. Universalistische formaties en denkrichtingen richten zich in beginsel tot alle aardbewoners en beschouwen alle aardbewoners niet alleen als bestemming en potentiële beneficianten van de boodschap, maar ook als mogelijke uitdragers ervan. Bij nationalistische bewegingen is dat niet het geval en is dat ook niet mogelijk. Alle mensen kunnen wellicht ooit de voordelen genieten van het socialistische, communistische, liberale, christelijke, boeddhistische, islamitische, ..., gedachtengoed, kunnen leven in een gemeenschap doordrongen van deze ideologieën en individueel deze leerstelsels beleven, maar alle aardbewoners kunnen geen goede Slovakken worden, in Slovakije leven en doordrongen worden van de Slovaakse "volksgeest". Er valt wel degelijk iets te zeggen over de wezenlijke kenmerken van het nationalisme als een niet-universalistische denkrichting, als je het plaatst tegenover de universalistische denkrichtingen, die weliswaar zeer vaak en al te gemakkelijk vervallen in vormen van nationalisme en ervoor door de knieën gaan.

De nationalistische politieke aansporing on-

derscheidt zich m.i. van de andere vormen van politieke bedrijvigheid binnen staatsgrenzen en over de grenzen heen. Daarnaast rijst de vraag naar de objecten van de nationalistische aansporing: de H's. Ik heb al voorgesteld een onderscheid te maken tussen objecten van de nationalistische aansporing: er zijn objecten die door hun wezen en aard nationalistisch zijn en andere die het zijn door de manier waarop ze worden gepresenteerd. De doelstellingen, visies, eisen, analyses, handelingen die onder één van beide categorieën te rangschikken zijn, zijn vanzelfsprekend oneindig in aantal. Ze hebben echter een gemeenschappelijke eigenschap: ze worden door de acteurs steeds voorgesteld als in het belang van, interessant en van waarde voor de betrokken subjecten en niet (of slechts toevallig) voor de subjecten die niet tot de eigen groep of gemeenschap behoren. Zelfs wanneer de nationalistische aansporing zich in een pril stadium beperkt tot het trekken van lijnen en tot het indelen van de samenleving in volkeren, etnieën, volks- en taalgemeenschappen, landen en vaderlanden (al dan niet door God of de natuur gewild) en tot het suggereren van samenhangscriteria, kan dit aanvoeld worden als in het voordeel van een bepaalde (de eigen) groep en in het nadeel van andere. Dat is niet of nauwelijks het geval als de uitgedachte en voorgestelde indeling niet strekt tot het afbakenen van potentiële vaderlanden, die kunnen gedragen worden door nationalisme en een grote kans maken een nationalistische politiek te voeren, maar tot het afgrenzen van entiteiten die deze geladenheid niet kennen en waarschijnlijk niet kunnen kennen, omdat ze geen 'vaderlanden' in de klassieke zin kunnen worden. Ik denk aan gebieden die groot genoeg zijn om leefbaar te zijn en gedecentraliseerde bevoegdheden en taken op zich te nemen, maar waarvan de grenzen niet samenvallen met deze van een etnie, een taalgroep, een religieuze gemeenschap. Afbakende gebieden die minder kans maken 'vaderlanden' te worden zijn bijvoorbeeld het Brusselse gewest, de Zwitserse kantons, de negen provincies van het nieuwe Zuid-Afrika.

De aansporing om eenvoudig vast te stellen dat er verschillen bestaan en op basis daarvan over te gaan tot de indeling (in de geesten en

later door middel van instellingen) van de menselijke samenleving in administratieve, staatkundige en andere entiteiten, lijkt op het eerste gezicht niet gevaarlijk. Toch gaat de indeling in vakjes (vooral op basis van uiterlijke kenmerken) steeds aan het conflict vooraf. Het omgekeerde is nooit het geval. Eerst worden de vakjes afgebakend en dan wordt er misprezen, veracht, achteruitgesteld, vervolgd, verdreven, gedood. Eerst worden de vakjes (de gewesten, volksgroepen) afgebakend, vervolgens ontstaat verontwaardiging over ongelijke behandeling van de vakjes (niet van levende mensen), over echte of vermeende uitbuiting, over geldstromen. Voor men tekeer kan gaan tegen geldstromen, moeten de entiteiten gekend zijn tussen welke ze niet mogen verlopen; voor men de strijd aanbindt, moet de vijand herkenbaar zijn, desnoods een uniform aantrekken. De partijen moeten identificeerbaar zijn of worden gemaakt. Ze moeten een identiteit hebben [9]. Zij die de vakjes tegen elkaar in het harnas jagen worden vaak beladen met de zonden van Israël. Zij die de vakjes concipiëren, institutionaliseren en kenmerken verheffen tot criteria voor groepsvorming, blijven daarentegen buiten schot en worden vaak zelfs met eerbied bejegend. Wie de kracht en het succes van het nationalisme onderzoekt, moet nagaan hoe in conflictsituaties tussen groepen de neiging ontstaat kenmerken niet te verdoezelen of weg te werken, maar, integendeel, ze te accentueren en te sacraliseren.

Definitie

Na al het voorgaande stel ik volgende definitie voor: "Nationalisme is een vorm van politieke bedrijvigheid (een geheel van aansporingen) waarvan de actieve en passieve subjecten herkenbaar zijn door uiterlijke kenmerken en/of geografisch lokaliseerbaar zijn en waarvan de hoodschap door haar wezen of voorstellingswijze alleen van waarde is voor de betrokken subjecten.". Deze thesis-definitie is niet eenvoudig, maar omvat m.i. de elementen die steeds aanwezig zijn in elke vorm en uiting van nationalisme. Steeds gaat het om eisen, projecten, aanspoerende handelingen, die betrekking hebben op gemeenschapsvorming (meestal zeer duidelijk) en gemeenschapsbeleid (minder duidelijk, omdat de

gemeenschap dan moet bestuurd worden op basis van beginselen die afgeleid worden uit de eigen aard, de eigen identiteit en andere vage begrippen waarmee men alle kanten uit kan, ook wanneer afspraken worden gemaakt met andere mensengroepen, die eveneens uitgaan van dergelijke vaagheden).

Steeds richten deze aansporingen zich tot herkenbare en/of tenminste geografisch af te bakenen groepen en niet tot alle mensen. Nationalistische revendicaties, plannen, ideeën worden nooit voorgesteld of begrepen als waardevol voor andere groepen dan de betrokken nationale groep. Als zij ook voor andere groepen waardevol zijn, zijn ze niet meer nationalistisch. Als subjecten voor alle mensengroepen de idealen aanprijzen die door hun aard zelf nationalistisch zijn, vernietigen zij zichzelf.

Deze poging om het nationalisme te vatten in een definitie houdt niet in dat er geen begrip kan worden opgebracht voor sommige vormen van nationalisme in bepaalde fasen van de geschiedkundige ontwikkeling. Verwijzing naar nationale waarden, mythen en symbolen kan nuttig zijn, wanneer het erop aankomt in een groep de samenhang te herstellen of gewelddadige conflicten te beëindigen. Dat geldt ook als het voor een groep nodig is zich te weer te stellen tegen agressief imperialistisch nationalisme, zelfs wanneer de partijen daardoor in de moeilijk te doorbreken duivelse kringloop terechtkomen. Ook moet men in zekere mate begrip opbrengen voor nationale mythen, gegroeid rond historische figuren, gebeurtenissen, en rond de identiteit en de eigenheid van het volk. Het lijkt mij dan ook aangewezen niet al te meewarig en met leedvermaak neer te kijken op mythen en geïdealiseerde voorstellingen van de eigen groep en zomaar aan demystificatie te doen. Mythen vervullen een rol, mensen identificeren zich ermee, trekken zich eraan op, klampen zich eraan vast. Zonder mythen kunnen wij niet leven, zoals we ook niet kunnen leven zonder illusies, zonder identificaties met wezens, met groepen, zonder overschatting, zonder zelfoverschatting. Het is wel nodig de macht van de mythen te begrijpen en na te gaan wanneer en hoe zij hun onschuld verliezen.

Mythen demystifiëren, ontluisteren en weg-

rationaliseren is een hachelijke onderneming, die omzichtigheid vergt en ongewenste reacties kan uitlokken bij hen die terugdeinzen voor het vacuüm, vooral wanneer het niet mogelijk blijkt dat vacuüm te vullen met andere concepten, andere mythen, idealen, illusies, waarden, samenhangscriteria en andere middelen in de strijd tegen de kleinheid van ons bestaan en de vereenzaming. Nationalisme bestuderen en demystifiëren is nodig in een wereld die steeds kleiner wordt, bedreigd wordt door meerdere vernietigingsprocessen en schreeuwt om vrede, democratie, solidariteit en bovennationale rechtsorde.

- [1] Lemberg, E., *Nationalismus II. Soziologie und politische Pädagogik*, Rowohlt's Deutsche Enzyklopädie, Hamburg, blz. 11.
- [2] Thema's aangesneden o.a. in *Belgen op de tweesprong* (1964 en 1967), *Het Europese besluitvormingsproces en het Europese integratieproces* (1972), *De Groene idee, mens en natie* (1989).
- [3] *Veranderende Grenzen. Nationalisme in Europa, 1815-1919*, Uitgeverij Sun, Nijmegen, 1992, blz. 16.
- [4] *EcoGroen*, nr. 4, mei 1994, blz. 23-25.
- [5] Uitgeverij Van Halewijk, 1995.
- [6] What is nationalism? In: *International Organisation* 40.3, Summer 1986, blz. 705-744.
- [7] Hugo Schiltz in *De Standaard* van 4 maart 1996 antwoordend op de vraag "Blokken de Franstaligen een crisplan omdat ze vrezen er te veel bij in te schieten?": "Ik begrijp die vrees wel, maar dat maakt mijn zaak niet uit. Een Vlaamse politicus is in de eerste plaats verantwoordelijk voor het algemeen welzijn in Vlaanderen".
- [8] In *Het klauwen van de leeuw* schrijft Marc Reynebeau op blz. 119-120: "Van een eis tot het congruente samenvallen van de natie met een eigen staat, wat hier verderop als Vlaams-nationalisme wordt aangeduid, is de hele 19de eeuw door geen sprake". Wel echter vanaf het begin van de 20ste eeuw, zoals te lezen staat in de memoires van F. Van Cauwelaert.
- [9] Dat het niet gemakkelijk is een nationale identiteit te omschrijven blijkt uit de brochure *Vlaanderen-Europa 2002*. Daarin lezen we zinnen als "Vlaanderen zoekt nog steeds naar zijn eigen plaats, zijn eigenheid in het nieuwe België, in het nieuwe Europa" (blz. 7-8). "De Vlaamse culturele identiteit is een geheel van kenmerken op basis van onze eigen geschiedenis en van een voortdurende confrontatie met andere culturen. Daarbij mogen we niet vergeten dat ons eigen verleden het beeld vertoont van een transitgebied en een doorstromingszone" (blz. 83). "Eigenheid is geen statisch gegeven, maar een bewuste attitude die de dynamiek van de geschiedenis ondergaat." In de hele brochure wordt ook geen enkele Vlaamse eigenschap aangehaald, wellicht uit vrees onmiddellijk geconfronteerd te worden met aanvechtingen.